

Коханюк Т.С. Законы формальной логики в правилах системного толкования уголовного закона (закон тождества и закон достаточного основания)

Рассмотрены правила системного толкования уголовного закона Украины, которые можно сформулировать на основании отдельных законов формальной логики.

Ключевые слова: *правила системного толкования уголовного закона, законы формальной логики, закон тождества, закон достаточного основания.*

Kohanyuk T.S. The Laws of Formal Logic in the Rules of System Interpretation of the Criminal Law (Identity Law and the Law of Sufficient Reason)

The rules of Ukraine's criminal law system interpretation, which can be formulated on the basis of certain laws of formal logic, are considered.

Key words: *the criminal law system interpretation rules, laws of formal logic, the law of identity, the law of sufficient reason.*

Стаття надійшла 13 січня 2013 р.

УДК 343.222

Л.В. Павлик

**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАСОБІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Аналізуються запропоновані науковцями терміни для позначення засобів диференціації кримінальної відповідальності та дається визначення власне цього поняття. Досліджуються різновиди засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *засоби диференціації кримінальної відповідальності, види засобів диференціації кримінальної відповідальності.*

Постановка проблеми. Безперечно, що одним із перспективних напрямів вдосконалення Кримінального кодексу є диференціація кримінальної відповідальності. Однак, в наукових колах немає єдності ані щодо розуміння суті цього процесу, ані щодо виокремлення кола засобів, за допомогою яких здійснюється диференціація. До того ж науковці пропонують різні терміни щодо їх позначення, як наприклад, «засоби», «способи», «шляхи», «критерії». Видається, що така ситуація

насамперед обумовлена відсутністю чітких вимог, яким повинні відповідати обставини, що претендують на визнання їх засобами диференціації кримінальної відповідальності. У зв'язку із цим **мета** статті – визначити поняття засобу диференціації кримінальної відповідальності та запропонувати класифікацію цих засобів.

Стан дослідження. Проблема визначення засобів диференціації кримінальної відповідальності недостатньо висвітлена у вітчизняній науковій та навчальній літературі. Загалом, проблемні питання щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності розглядалися лише в процесі дослідження окремих аспектів диференціації кримінальної відповідальності. Зокрема, про засоби диференціації кримінальної відповідальності згадують у своїх публікаціях В.К. Грищук, Ю.П. Дзюба, М.М. Дмитрук, О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, Є.О. Письменський, Ю.А. Пономаренко, І.М. Федорчук, М.І. Хавронюк та інші. Проте відповіді на питання, що ж саме слід вважати засобами диференціації кримінальної відповідальності та яким вимогам вони повинні відповідати, немає.

Виклад основних положень. Диференціація кримінальної відповідальності – процес законодавчої діяльності, суть якої полягає у встановленні в кримінальному законі різного обсягу кримінальної відповідальності суб'єкта злочину залежно від наявності обставин, які передбачені КК та впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної безпеки посягання. Видається, що саме ці обставини відіграють роль засобів диференціації кримінальної відповідальності.

В юридичній літературі для позначення аналізованого поняття науковці використовують різні терміни: засоби диференціації [1; 2, с. 71; 3, с. 166; 4, с. 233], способи диференціації [5, с. 23; 6, с. 134], критерії диференціації [2, с. 70]. У зв'язку з цим необхідно визначити, який же із запропонованих науковцями термінів найбільш вдало підходить для назви обставин, які впливають на законодавчу оцінку ступеня суспільної безпеки посягання та відповідно на обсяг кримінальної відповідальності.

Для з'ясування значення цих термінів насамперед потрібно встановити їх загальнозживане значення. Так, під «засобом» слід розуміти: 1) спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити щось; 2) те, що служить знаряддям у якійсь справі [7, с. 96]. «Спосіб» же роз'яснюється як: 1) певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; 2) те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-

небудь справі, дії [7, с. 343]. Синонімами до слова «спосіб» вказуються засіб, прийом, лад, чин, зразок [8, с. 665]. Слово «критерій» визначається як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [9]. Отже, слова «спосіб» та «засіб» є близькими за змістом, оскільки є синонімами, а от «критерій» слід розуміти як певну ознаку, що береться за основу оцінки, порівняння чи класифікації чого-небудь. Звідси виходить, що засоби (чи способи) диференціації та критерії диференціації – це два відмінні за своїм змістом поняття. Видається, що критерієм диференціації є те, що слугує основою встановлення різного обсягу кримінальної відповідальності, а саме: ступінь суспільної небезпеки посягання.

Що стосується ж «засобу» і «способу», то виходячи із загальноживаного значення змісту цих слів, їх слід вважати тотожними за значенням та використовувати як синоніми. Однак використання їх для позначення окремих явищ кримінально-правового характеру потребує особливого підходу до інтерпретації відповідних понять. Так, загальновідомо, що ознаками, які характеризують об'єктивну сторону складу злочину є спосіб вчинення злочину та засіб вчинення злочину. Для характеристики злочинної дії важливе значення має спосіб вчинення злочину, що становить сукупність (систему) прийомів і методів, які використовуються при вчиненні злочину [10, с. 68]. Засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння [10, с. 69]. Отже, як бачимо, для кримінального права зміст термінів «спосіб» та «засіб» – різний. Спосіб означає сукупність чи послідовність вчинення певних прийомів або дій для досягнення певного результату, а засіб характеризує певний предмет, що є необхідним для досягнення цього результату. Саме тому видається доцільним вважати способом диференціації кримінальної відповідальності певний прийом використання засобу диференціації, а засобом диференціації – ті обставини, що передбачені у кримінальному законі та впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання.

Зауважимо, що П.П. Андрушко вважає, що більш правильно говорити не про засоби, способи, методи диференціації кримінальної відповідальності, а про різновиди диференціації кримінальної відповідальності, оскільки засоби і способи диференціації кримінальної відповідальності – це фактично лише дії законодавця з включення до КК норми (норм), яка (які) передбачає (передбачають) підстави і порядок застосування санкції кримінально-правової норми [5, с. 22]. При цьому вчений все ж визначає не різновиди диференціації, а саме способи

(шляхи) диференціації кримінальної відповідальності. Отже, різновиди – це результат поділу будь-чого на окремі частини за певним обраним для класифікації критерієм. Такий поділ дає уявлення про характеристику лише одного окремо взятого аспекту класифікованого предмета (аспекту, який лежить в основі критерію класифікації) – у даному випадку диференціації кримінальної відповідальності. Розкрити ж суть (зміст) певного процесу (в даному випадку диференціації кримінальної відповідальності) можна не через класифікацію її на види, а через характеристику її основних істотних ознак. Такою найважливішою істотною ознакою для диференціації кримінальної відповідальності є саме засоби диференціації кримінальної відповідальності.

Під засобами диференціації криміналісти-науковці пропонують розуміти те, що слугує розділенню кримінальної відповідальності в законі. На їхню думку, для цих цілей законодавець визначає в законі обставини, які повинні враховуватися правозастосувачем при виборі конкретного заходу відповідальності і відносно яких законодавчо конкретизовані сила їхнього впливу на відповідальність, обставини з якими законодавець пов'язує зменшення або збільшення покарання і відповідальності [11, с. 62; 12, с. 37]. Справді, засобом диференціації кримінальної відповідальності можна вважати ті обставини, передбачені в кримінальному законі, для яких законодавець чітко закріпив їхню силу впливу на обсяг кримінальної відповідальності суб'єкта злочину. Це означає, що не можна вважати засобами диференціації ті обставини, які хоча й передбачені в законі та є обов'язковими для врахування правозастосовними органами, однак сила впливу яких на обсяг кримінальної відповідальності суб'єкта злочину в законі не вказана (наприклад, ст.ст. 66, 67 КК України – обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання (за винятком обставин, що передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК). Окрім цього зауважимо, що вказівка законодавця лише на напрям зміни відповідальності не дає повного уявлення про силу впливу певної обставини на ступінь суспільної небезпеки злочину. У зв'язку з цим виникає питання стосовно розмежування засобів диференціації кримінальної відповідальності та засобів її індивідуалізації.

У кримінально-правовій літературі проблема співвідношення засобів диференціації та засобів індивідуалізації кримінальної відповідальності є дискусійною. Так, О.М. Чупрова зазначає, що саме засоби диференціації кримінальної відповідальності в кримінальному праві є ознакою, яка істотно відрізняє диференціацію від її індивідуалізації. Такими засобами виступають фактори (обставини), які істотно впли-

вають на суспільну небезпеку злочину і особи, яка його вчинила, і, як результат, на обсяг відповідальності [13, с. 25]. Однак висловлюється і протилежна точка зору. Зокрема, С.А. Хорошилов вважає, що практично всі засоби індивідуалізації є засобами диференціації кримінальної відповідальності. Однак засоби індивідуалізації кримінальної відповідальності застосовуються в кожному конкретному випадку суворо персоніфіковано, на відміну від засобів диференціації кримінальної відповідальності, які спрямовані на невизначеного суб'єкта [14, с. 56]. Схожу думку висловлює і П.П. Андрушко, адже науковець стверджує, що засобом диференціації кримінальної відповідальності слід вважати внесення змін до норм Загальної частини КК, якими визначаються обставини (інститути), які повинні чи можуть братися до уваги судом при індивідуалізації покарання особі, визнаній винною у вчиненні злочину [5, с. 24]. Така точка зору не є безперечною, оскільки самі по собі процеси диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності відмінні між собою, тому й засоби, які використовуються для диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності мають бути різні. Видається, що спрямованість на застосування певного засобу щодо невизначеного кола осіб або ж до конкретної особи не може бути ознакою, за якою відмежовуватимуться ці засоби, адже самі процеси диференціації та індивідуалізації є відмінні між собою за суб'єктом здійснення, за своїм змістом, за результатом тощо. Більше того, зауважимо, що в кожному індивідуальному випадку суд зобов'язаний враховувати як засоби диференціації, так засоби індивідуалізації кримінальної відповідальності. Відмінність між ними полягатиме у їх впливі на обмеження суддівського угляду: засоби диференціації містять чітко визначений порядок (кратність) зміни обсягу (меж кримінальної відповідальності (зменшення чи збільшення покарання та інших кримінально-правових обмежень, що реалізуються в контексті кримінальної відповідальності). Натомість роль засобів індивідуалізації кримінальної відповідальності полягає у врахуванні суддівського угляду при обранні конкретних кримінально-правових заходів впливу на суб'єкта злочину. Тобто, суддя на свій розсуд, враховуючи обставини справи, в тому числі й ті, які є обов'язковими для врахування (тобто передбачені в кримінальному законі) та для яких передбачений напрям впливу на наслідки для суб'єкта (наприклад, при призначенні покарання враховуються обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання), обирає в межах, передбачених законом, вид та розмір покарання та інших негативних кримінально-правових наслідків для особи

(але тільки тих, що можуть здійснюватися в контексті реалізації кримінальної відповідальності). Отже, ті обставини, для яких законодавець визначив лише напрям впливу, але не вказав його силу, є засобами індивідуалізації кримінальної відповідальності, а не диференціації.

Таким чином робимо висновки, що засобами диференціації кримінальної відповідальності слід визнавати обставини, що передбачені у КК України, для яких законодавець чітко визначив напрям і силу їх впливу на ступінь суспільної небезпеки посягання і, відповідно, на обсяг кримінальної відповідальності (види і розміри обмежень прав і свобод, що реалізуються в контексті кримінальної відповідальності).

Зазначимо, що аналіз кримінально-правової літератури дав змогу зрозуміти, що науковці виділяють наступні засоби диференціації кримінальної відповідальності: 1) норма кримінального права [2, с. 71]; 2) класифікація (категоризація) злочинів [3, с. 166; 11, с. 63; 13, с. 65; 15, с. 10]; 3) множинність злочинів [12, с. 38–40; 13, с. 65; 15, с. 10; 16, с. 81]; 4) незакінчений злочин (незакінчена злочинна діяльність) [12, с. 38–40; 13, с. 65; 15, с. 10; 16, с. 81]; 5) співучасть [13, с. 65; 15, с. 10; 16, с. 81]; 6) неповноліття [12, с. 38–40; 13, с. 65; 15, с. 10; 16, с. 81]; 7) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання [11, с. 64; 12, с. 38–40; 13, с. 65]; 8) амністія [16, с. 81]; 9) судимість [16, с. 81]; 10) кваліфікуючі або привілеюючі ознаки [12, с. 40; 16, с. 81; 17, с. 174; 18, с. 173], або ж іноді науковці називають кваліфіковані, особливо кваліфіковані та привілейовані склади злочинів [3, с. 166; 5, с. 24; 13, с. 65; 15, с. 10; 19, с. 33]; 11) розмежувальні ознаки суміжних складів злочинів (складів, у яких основна частина ознак співпадає) [5, с. 24; 17, с. 174], або конститутивні ознаки, за допомогою яких створюються різні склади злочинів [3, с. 166; 5, с. 24; 12, с. 39]; 12) виділення із загальної норми спеціальної (спеціальних) норми (норм) [3, с. 166; 5, с. 24]; 13) побудова норм про так звані складені злочини [3, с. 166; 5, с. 24]; 14) санкції статей Особливої частини КК України [13, с. 65; 20; 21, с. 243; 22, с. 188], або ж іноді вказують на внесення змін до санкції статті Особливої частини КК [5, с. 24]; 15) умовне засудження і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [16, с. 81], або ж звільнення від покарання [11, с. 64; 16, с. 81; 13, с. 65] чи заміна покарання більш м'яким [16, с. 81]; 16) загальні та спеціальні види (підстави) звільнення від кримінальної відповідальності [12, с. 38–40; 13, с. 65; 16, с. 81; 18, с. 175; 21, с. 245]; 17) зміна критеріїв, які визначають співвідношення кримінально-правових норм та норм інших галузей права [3, с. 166].

Отже, як бачимо, науковці виокремлюють досить різноманітне коло засобів диференціації кримінальної відповідальності. При цьому навряд чи всі перелічені вище засоби є справді засобами диференціації кримінальної відповідальності. Це, як видається, насамперед пов'язано з тим, що дослідники не досить чітко виділяють критерії відбору таких засобів диференціації.

Вважаємо, що задля того, щоб визнати певну обставину засобом диференціації кримінальної відповідальності, необхідно, щоб вона відповідала наступним вимогам: 1) ця обставина повинна передбачатись у КК України; 2) ця обставина має впливати на ступінь суспільної небезпеки посягання (або збільшувати його, або зменшувати); 3) ця обставина повинна мати імперативний характер, тобто бути обов'язковою для виконання правозастосовними органами; 4) законодавець повинен чітко визначати силу впливу цієї обставини на обсяг кримінальної відповідальності (вказувати на види та розміри (або кратність зміни) обмежень прав і свобод, що здійснюються у контексті реалізації кримінальної відповідальності); 5) ця обставина повинна мати прямий або опосередкований зв'язок між ступенем суспільної небезпеки посягання та обсягом кримінальної відповідальності (чим вищий ступінь суспільної небезпеки злочину, тим суворіша кримінальна відповідальність, і навпаки). Цим вимогам має відповідати засіб диференціації кримінальної відповідальності, що стосується всіх без винятку видів злочинів, а тому перелік таких «засобів» є явно коротший, аніж запропонований науковцями.

Зауважимо, що вищезазначений перелік визначених науковцями засобів диференціації кримінальної відповідальності дозволяє виокремити засоби диференціації кримінальної відповідальності, що передбачені у Загальній та в Особливій частинах КК України. Зокрема, про такий умовний поділ засобів диференціації кримінальної відповідальності пишуть усі дослідники. Це, як видається, насамперед пов'язано із поділом КК на Загальну та Особливу частини. Відповідно, оскільки положення Загальної частини КК України стосуються всіх без винятку видів злочинів, то і засоби диференціації кримінальної відповідальності, передбачені у Загальній частині КК, застосовуються до усіх видів злочинів. Отже, засобами диференціації кримінальної відповідальності, передбаченими у Загальній частині КК України, є обставини, що передбачаються у Загальній частині КК, впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину та для яких законодавець чітко визначив напрям і силу їх впливу на обсяг кримінальної відповідальності (крат-

ність (або величину) зміни тих обмежень прав і свобод, що наставали б за вчинення злочину без наявності такої обставини).

Що ж стосується засобів диференціації кримінальної відповідальності, передбачених в Особливій частині КК, то такими засобами є обставини, що відповідно передбачаються в Особливій частині КК України, впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину та для яких законодавець чітко визначив напрям і силу їх впливу на обсяг кримінальної відповідальності. Загалом, до таких засобів можна віднести привілеюючі, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів, конкретизуючі ознаки спеціальних кримінально-правових норм тощо.

Також зазначимо, що окрім вищевказаної класифікації, із наведених науковцями засобів диференціації кримінальної відповідальності можна виділити засоби, що характеризують суб'єкта злочину та об'єктивну сторону складу злочину. Зокрема, до засобів диференціації кримінальної відповідальності, що характеризують суб'єкта злочину можна віднести неповноліття суб'єкта злочину, вид співучасті, особливий статус суб'єкта злочину (наприклад, статус службової особи) тощо, а до засобів, що характеризують об'єктивну сторону складу злочину, – множинність злочинів, незакінчену злочинну діяльність, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, що визначають вид діяння чи наслідки злочину тощо.

У даному випадку така класифікація засобів диференціації провадиться за критерієм її приналежності до структурного елементу складу злочину. Як уже зазначалося, підставою для проведення диференціації кримінальної відповідальності, є зміна ступеня суспільної небезпеки. А як зауважує П.С. Берзін, при визначенні ступеня суспільної небезпеки діяння слід виходити з того, що він є конкретним показником рівня суспільної небезпечності окремо взятого, конкретного діяння, її «кількісною» характеристикою, яка визначається через основні величини (розмір, обсяг, тривалість) змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складу суспільно-небезпечного діяння [23, с. 135]. Тобто виходить, що зміна хоча б одного із структурних елементів складу злочину свідчить про зміну ступеня суспільної небезпеки даного злочину. А тому маємо всі підстави стверджувати, що такий поділ засобів диференціації кримінальної відповідальності має право на існування. Однак, необхідно зауважити, що в першу чергу на ступінь суспільної небезпеки посягання впливає об'єкт кримінально-правової охорони. Проте, таку законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання не можна визнавати диференціацією криміналь-

ної відповідальності, оскільки, як уже зазначалося, диференціація має місце тоді, коли передбачається різний обсяг кримінальної відповідальності за вчинення одного і того ж злочину. Якщо ж відбувається зміна об'єкта кримінально-правової охорони, що відповідно тягне за собою і зміну ступеня суспільної небезпеки посягання, то в даному випадку буде мати місце криміналізація діяння, а не диференціація відповідальності.

Також зауважимо, що за окремі види злочинів (зокрема щодо злочинів проти життя і здоров'я особи) можлива також диференціація кримінальної відповідальності за елементами суб'єктивної сторони складу злочину – формою вини, мотивом, емоціями. Однак про таку диференціацію можемо говорити тоді, коли ці елементи суб'єктивної сторони виступають в ролі кваліфікуючих (привілеюючих) ознак складу злочину (наприклад, форма вини – ст. 115 КК «Умисне вбивство» і ст. 119 КК «Вбивство через необережність»; мотив – ч. 1 ст. 115 КК – просте убивство, а п. 6 ч. 2 ст. 115 КК – вбивство з корисливих мотивів тощо).

Поряд із такими класифікаціями засобів диференціації кримінальної відповідальності, можна виокремити ще одну. Така класифікація засобів диференціації може бути здійснена за видом впливу засобу диференціації на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки посягання. Таким чином, можна виділити засоби диференціації кримінальної відповідальності із безпосереднім та опосередкованим впливом. Засоби із опосередкованим впливом – це такі засоби, що впливають на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки посягання не прямо, а через інші кримінально-правові інститути. Зокрема, до таких засобів можна віднести категоризацію (класифікацію) злочинів (у перспективі – категоризацію кримінальних правопорушень), судимість (оскільки судимість виступає засобом диференціації кримінальної відповідальності лише у ролі кваліфікуючої ознаки складу злочину). До засобів диференціації кримінальної відповідальності із безпосереднім впливом можна відносити всі ті обставини, що передбачені у КК, для яких законодавець прямо визначив силу їх впливу на обсяг кримінальної відповідальності (кратність (межі) зміни виду чи розміру обмежень прав і свобод). Тобто до таких засобів диференціації слід віднести незакінчену злочинну діяльність, неповноліття, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складу злочину тощо.

Також можна виокремити засоби диференціації кримінальної відповідальності за посягання у сфері економіки, що мають дуалістичну та моноістичну правову природу. Засобами диференціації, що ма-

ють дуалістичну правову природу, є ті засоби, що одночасно є і засобами диференціації кримінальної відповідальності, і можуть бути засобами її індивідуалізації (наприклад, неповноліття особи (адже в одному випадку неповноліття передбачене як пом'якшуюча покарання обставина (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК), а в іншому – законодавець визначає чіткий перелік видів та розмірів покарань неповнолітніх, що є явно м'якшими порівняно із тими, що можуть застосовуватися до повнолітніх; повторність (ця обставина може бути і обставиною, що обтяжує покарання, і може виступати у ролі кваліфікуючої ознаки складу злочину). Відповідно засобами із моноістичною правовою природою є засоби, що виступають лише засобами диференціації кримінальної відповідальності – категоризація злочинів, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів у сфері економіки тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, констатуємо, що вивчення проблем диференціації кримінальної відповідальності не зводиться лише до визначення поняття диференціації, а й потребує дослідження засобів, за допомогою яких вона здійснюється.

Зауважимо, що поняття «диференціація кримінальної відповідальності» та «засоби диференціації» співвідносять між собою як загальне та часткове, а тому визначення поняття «засобу диференціації» має впливати із визначення поняття «диференціації кримінальної відповідальності». Таким чином, вважаємо, що засобами диференціації кримінальної відповідальності слід вважати обставини, що передбачені в чинному КК та впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання і, відповідно, на обсяг кримінальної відповідальності. Тобто. робимо висновки, що із усього арсеналу «засобів диференціації», запропонованих науковцями, справді засобами є лише окремі із них, як-от: категоризація (класифікація) злочинів, незакінчена злочинна діяльність, обставини, що пом'якшують покарання, які передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК, неповноліття суб'єкта злочину, привілеюючі, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів злочинів, конкретизуючі ознаки спеціальних кримінально-правових норм.

Окрім цього запропоновані варіанти класифікації засобів диференціації кримінальної відповідальності (за місцем використання засобу диференціації, за приналежністю певної обставини до однієї зі складових елементів складу злочину, за видом впливу цієї обставини на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки посягання, і за характером правової природи) дають змогу зробити висновки, що є окремі обставини із дуалістичною правовою природою (як-от: повтор-

ність та рецидив). Адже в одному випадку такі обставини є засобом індивідуалізації кримінальної відповідальності (коли вони передбачаються як обтяжуючі покарання обставини), а в іншому є засобом диференціації кримінальної відповідальності (оскільки визначаються як кваліфікуючі ознаки складів злочинів).

Проведене дослідження засвідчує, що проблема засобів диференціації кримінальної відповідальності є малодослідженою, а тому потребує детальнішого наукового аналізу. І насамперед це необхідно для вдосконалення положень чинного кримінального закону, які відображають результати здійснюваної законодавцем діяльності у сфері диференціації кримінальної відповідальності. Отож, детальніше дослідження проблем використання засобів диференціації кримінальної відповідальності, зокрема на прикладі злочинів у сфері економіки, і буде об'єктом моїх подальших наукових праць.

1. Хавронюк М.І. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна безвідповідальність / М.І. Хавронюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakonoproekt.org.ua/diferentsiatsiya-kriminalnojividpovidalnosti-chi-kriminaljna-bezvidpovidaljnistj.aspx>.

2. Гришук В.К. Поняття диференціації кримінальної відповідальності // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.) / В.К. Гришук. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 66–72.

3. Навроцький В.О. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.) / В.О. Навроцький. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 164–170.

4. Федорчук І.М. Врахування обставин, які обтяжують покарання при диференціації кримінальної відповідальності / І.М. Федорчук // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 232–236.

5. Андрушко П.П. Поняття та види диференціації кримінальної відповідальності / П.П. Андрушко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 18–25.

6. Красницький І.В. Спеціальні норми в чинному КК України: окремі питання застосування / І.В. Красницький // Кримінальний кодекс України

2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 134–137.

7. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: вид-во АКОНТ, 2001. – Т. 2. – 911 с. / Т. 4. – 941 с.

8. Словник синонімів української мови: у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 2. – 960 с.

9. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980): в 11 т. – Т. 4. – 1973. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kryterij/>

10. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

11. Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 298 с.

12. Ремизов М.В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против интересов публичной службы (Гл. 30 УК РФ): дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Максим Валерьевич Ремизов. – Ярославль, 2004. – 177 с.

13. Чупрова О.Н. Дифференциация ответственности в уголовном праве стран континентальной Европы и России: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Оксана Николаевна Чупрова. – 2008. – 238с.

14. Хорошилов С.А. Дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности за налоговые преступления: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сергей Александрович Хорошилов. – Челябинск, 2007. – 251 с.

15. Агузаров Т.К. Уровни дифференциации ответственности за преступления против порядка управления по уложению о наказаних уголовных и исправительных / Т.К. Агузаров // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 10–13.

16. Васильевский А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Александр Валентинович Васильевский. – Ярославль, 2000. – 219 с.

17. Каплин М.Н. Сущность дифференциации уголовной ответственности / М.Н. Каплин // Юридические записки Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова / под ред. В.Н. Карташова, Л.Л. Кругликова, В.В. Бутнева; Ярославский гос. ун-т. – Ярославль, 2001. – Вып. 5. – С. 172–182.

18. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 400 с.

19. Шаповалова А.А. Диференціація кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за допомогою санкцій статей / А.А. Шаповалова // Судова апеляція. – 2009. – № 1 (14). – С. 33–36.

20. Орловська Н.А. Кримінально-правова санкція та кримінальна відповідальність: концептуальні питання співвідношення / Н.А. Орловська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/5-1-0-26>.

21. Хавронюк М.І. Диференціація кримінальної відповідальності або чи не очікує Україну соціальна катастрофа? / М.І. Хавронюк // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 243–248.

22. Пономаренко Ю.А. Значення системи покарань для диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК України / Ю.А. Пономаренко // Кримінальний кодекс України 2001р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум (Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 188–190.

23. Берзін П.С. Суспільна небезпечність діяння: загальна характеристика / П.С. Берзін // Альманах кримінального права: збірник статей; відповід. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін. – К.: Правова єдність, 2009. – Вип. 1. – С. 108–151.

Павлик Л.В. Понятие и виды средств дифференциации уголовной ответственности

Анализируются предложенные учеными термины для обозначения средств дифференциации уголовной ответственности и дается определение этого понятия. Исследуются разновидности средств дифференциации уголовной ответственности.

Ключевые слова: *средства дифференциации уголовной ответственности, виды средств дифференциации уголовной ответственности.*

Pavlyk L.V. Concept and Types of Means of Criminal Liability Differentiation

The terms, which are proposed by the researchers for the designation of means of criminal responsibility differentiation, are analyzed. The own definition of concept «means of criminal responsibility differentiation» is given. The variations of means of criminal liability differentiation are investigated.

Key words: *means of criminal responsibility differentiation, types of means of criminal responsibility differentiation.*

Стаття надійшла 3 січня 2013 р.